

RESTAURACIJA RATOM RAZORENE ARHITEKTONSKE PLASTIKE

THE RESTORATION OF THE DAMAGED ARCHITECTURAL STONE MONUMENTS

The restoration of the damaged architectural monuments and their stone ornaments within the city walls started soon after the most severe bombardments of the City of Dubrovnik.

First it was necessary to establish the quantity and degree of damages and then we worked on the documentation and preparatory activities for restoration i.e. methods and strict regulations which were established together with international specialists. When it was completed the works started according to the monuments' priorities as well as grants that were offered from the donors around the world.

During the restoration treatments of the damaged stone monuments the previously defined regulations were strictly obeyed. Traditional methods were applied and hand tools used. The stone was brought from the quarries of the original sites of the islets around Korčula as well as from the island of Brač. Each monument was carefully studied and treated as an individual one with its own problems and the degree of damage. The restoration work was supervised by experts through the entire treatment. The great number of most damaged monuments was restored in the early post-war period but many of them still have thousands of minor damages from shell fragments. The remained damages do not seriously endanger the monuments or their stylistic characteristics but witness one horrible period of Dubrovnik's past when vandalism stood up against culture and civility.

Svi meštari od kamena mogu se osjećati privilegiranim i posebno odabranim jer ostavljaju radove istinske i prave vrijednosti i ljepote. I to zato jer ta ljepota traje dugo, a trajanjem ne gubi nego dobiva.

Tako sam se i ja svojim upoznavanjem s kamenom obogatila saznanjima o ovom osebujnom materijalu, njegovom karakteru i čudi što me uvijek iznova fascinira. Kao zaposlenica ZOD-a imala sam sreću doškolovati se u Veneciji uz poduku mnogih svjetskih stručnjaka što mi je uistinu pomoglo shvatiti koliko je kamen živ, lijep, važan i bogat u umjetničkom djelu. Otkrile su mi se mnoge njegove strane, dotad nepoznate. Sve od samog izvorišta gdje se bere, pripreme za oblikovanje, podatnosti ili otpora alatu majstora, ranjivosti na kemijske i biološke neprijatelje. Vidjela sam brojne dobre ali i poneke loše intervencije restauratora u brizi za spas od propadanja spomenika i još mnogo toga duž cijele Italije.

Po povratku u Grad, to obilje dubrovačkog kamena gledala sam pomalo drugim očima. Sva ponosna kako je dobro ušćuvan mada star i kako iz njega izbija sva ona ljepota majstorove ruke i patine stoljeća, divila sam mu se iznova. I razmišljala kako smo sretni što nam ga još nisu nagrizle nečistoće i zagađenost od kojih boluju spomenici širom svijeta.

A onda je došao rat...

Naš je kamen pretrpio užasna oštećenja od vandalske ruke kojoj su ta čudesna raskoš i sjaj kamenog Grada Dubrovnika bili naporni i preteški jer ih u svom primitivizmu i neznanju vandali ne razumiju, pa su ga zato svom snagom željeli razoriti i uništiti.

Gledajući kako trpi i kako jauče dok ga gađaju i razaraju, bilo je strašno. Svima nama. I trebalo je nešto učiniti.

Kao UNESCO-v student i stipendista imenovana sam u Zavodu za obnovu Voditeljcem restauracije kamene plastike unutar zidina. Jer su se počeli javljati potencijalni donatori i nije se smjelo čekati. Baš u tim ratnim devedeset prvim i drugim godinama najvećih ratnih razaranja, počele su navirati ogromne zalihe energije da se nešto radi, bombardiranju usprkos. Trebalo je izraditi kakav takav pisani materijal o

oštećenjima na spomeničkoj baštini, procjeni šteta, financijskim potrebama da se očima vidi koliko zla može napraviti ljudska ruka kad se u njoj nađe razorno oružje. Nastala je prava knjiga odnosno jedan ogromni radni troškovnik oštećenih gradskih spomenika po kojemu su dobri ljudi širom svijeta odlučivali kako pomoći. To je bio i prvi pisani rad o stanju ratom oštećene baštine. Pa iako neprecizan, rađen poneki put i u dosta teškim uvjetima, između sirena za uzbunu, s amaterskim fotoaparatom, s okvirnim procjenama troškova golemih oštećenja kojima se često nismo mogli niti sasvim približiti u datom trenutku, ipak je taj rad dobro poslužio u budućim zahvatima. Nekako u to vrijeme prvih razmišljanja o restauraciji, formirana je pri Zavodu za obnovu i Stručna komisija, sastavljena od domaćih i inozemnih stručnjaka, UNESCO-vih eksperata koji su dolazili kako bi pomogli savjetom, iskustvom i znanjem. Donesena su stroga pravila o metodologiji radova.

Tako je utvrđeno da se restauracija mora obavljati istovjetnim kamenom uz primjenu nekoliko prihvaćenih metoda kao što su; 'faksimili' metoda gdje za to postoji dovoljno dokumentacije, te tašeleranje i metoda reversibilnog domodeliranja delikatne kamene ornamentike upotrebom fine paste od originalne kamene prašine s dodatkom aditiva i pigmenta prema pomno određenim omjerima i strogim pravilima konzervatorske struke. Neophodno je bilo služiti se tradicionalnim metodama ručne obrade kamena uz upotrebu starih ručnih alata koji su bili gotovo pa nestali. Zaključeno je da se o svakom spomeniku prije zahvata donese posebna odluka o metodi restauracije i veličini zahvata nakon detaljno izrađene dokumentacije i arhitektonske snimke spomenika, te da se stručni nadzor vrši tijekom restauratorskog zahvata kao i detaljan pregled spomenika 'in situ' po završenom poslu kako bi se utvrdilo jesu li se poštivala sva ranije utvrđena pravila. Ukoliko bi se na licu mjesta zajednički zaključilo da pojedino oštećenje ne ugrožava čitkost samog spomenika i njegove stilske odrednice, restauracija se ne bi poduzimala. Stoga je danas ostalo na tisuće manjih 'rana' na licima naših spomenika da svjedoče jedno ružno vrijeme, ali i da se ne zaboravi.

Trebalo je proučiti i arhivske podatke o podrijetlu kame-

na na pojedinom spomeniku ukoliko smo imali sreću da je to evidentirano prije nekoliko stotina godina. Još zahtjevnije je bilo naći originalni kamen koji uglavnom potječe s korčulanskih otočića Vrnika, Kamenjaka, Badije. To je jedna vrsta sedimentarnog vapnenca izvanredne čvrstoće i bjeline, a prevladavaju dva tipa; *'florito'* ili *'pigavac'* s više rupica i ostataka školjki kao i drugih morskih organizama, iz gornjih slojeva kamenoloma, te *'unito'* ili *'saldi'* koji je kompaktniji, bjelji, a i podatniji je dlijetu, lakši za obradu. Vadio se odnosno brao iz donjih slojeva korčulanskih kamenoloma. Stoga se uzimao za fine ornamente, skulptoralne, floralne i ostale dekorativne prikaze na pročeljima crkava, palača, fontana. Do njega je bilo još teže doći jer su mnogi drevni kamenolomi odavno zatvoreni. Sve je to otežavalo naše planove restauracije iako ih nije zaustavilo.

Zamjena vrlo sličnim kvalitetnim kamenom s otoka Brača dolazila je u obzir samo u slučaju da se nikako ne može doći do autentičnog korčulanskog vapnenca visoke kvalitete jer je veće blokove kao npr. kameni blok za školjku Amerlingove fontane na Gundulićevoj poljani bilo nemoguće dobiti na Korčuli. Tu je bilo dozvoljeno upotrijebiti kamen tipa *'veselje-Kupinovo'* s Brača jer je sastavom, bojom i kvalitetom zadovoljavao stroga pravila. Ali tek nakon posjete UNESCOvog stručnjaka otoku Braču koji je pregledao kamenolome kako bi se uvjerio na licu mjesta o svemu navedenom i dao svoje mišljenje.

Moji brojni odlasci na korčulanske otoke i Brač bili su neizmjerljivo korisni, naučila sam mnogo od mještana i bilježila sam sve što mi se činilo vrijednim znati. Njihovi su me kamenari znali posavjetovati, podijeliti svoje dragocjeno iskustvo u poznavanju i svladavanju kamena, pa smo ih nekoliko i odabrali da rade na našim spomenicima, kako su, uostalom, radili i njihovi predci. Pomogli su nam i znalci iz Klesarske škole u Pučišćima čiji sam postala stalni suradnik do danas a predavanjima i člancima u njihovom stručnom časopisu.

Radovi na restauraciji su krenuli u ranim poratnim godinama. Najviše na samim spomenicima u Gradu, što znači na licu mjesta, a poneki dijelovi oštećene arhitektonske plastike i u radionicama na Korčuli i Braču i to po odabiru samih donatora. Započeli smo s restauracijom stotina metara oštećenih

kamenih krovnih kanala koji su nekad skupljali kišnicu u dubrovačke gustijerne, pa kamenog pucala u klostiru Sv.Klare, nastavili na pročelju crkve Sv.Vlaha, na balustradi iste crkve, kapeli Đorđić Mayneri, Stradunu, čuvenom baroknom stubištu uz Jezuite, Amerlingovoj fontani. Restauratorske zahvate na nekim od odabranih spomenika obavljali su stručnjaci iz Poljske i Francuske u ime donacije, a neke su financijski pomogli naši prijatelji iz Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država, Njemačke, Italije, Škotske i mnogi drugi. Na ovim oštećenjima su radili domaći majstori i to je trajalo nekoliko godina.

Kroz Društvo prijatelja dubrovačke starine vodila sam restauraciju kamene plastike na Velikoj Onofrijevoj fontani, Rendićevoj fontani „Stojna i Satir“ na Pilama, zatim restauraciju renesansne kamene *'đare'* s grbom obitelji Pucić na ulazu u ljetnikovac Crijević-Pucić i još nekolicinu manjih zahvata po cijelom Gradu.

Nakon prvog, a poslije i svakog drugog obavljenog posla, dosta smo razmišljali o vidljivosti zahvata i bjelini kamena koji je zamijenio oštećena mjesta pojedinih spomenika. Bilo je raznih prijedloga o ujednačavanju boje tzv. patini, ali smo na kraju zaključili da se sve ostavi kako jest i da vrijeme učini svoj dio, pa smo odbili sva predložena vizualna pomagala zaborava.

Budući svaki kamen skriva svoju povijest, a nadasve nakon razornih vremena barbarskog rata, potrebno ga je čuvati da bi njegovu ljepotu podijelili s cijelim svijetom. Mi nismo čuvari Grada – muzeja. Dubrovnik zahtijeva više.

Kad danas prošetam Gradom i vidim kako ti spomenici ponovo žive u svom ambijentu, neki već patinirani i sasvim srasli bojom s originalom, neki još pomalo drugačiji jer im patina nije uspjela sakriti nužne intervencije, ispunjena sam zadovoljstvom što sam i sama mogla pridonijeti očuvanju i nastavku njihovog života s nama. Isto tako osjećam neizmjerenu zahvalnost prema svim onim plemenitim ljudima koji su prepoznali svjetsku baštinu i pomogli u spašavanju ovog jedinstvenog Grada.

Kate Bagoje, prof.

